

1. Σαμοθράκη. Τοπογραφικός χάρτης.

ΣΑΜΟΘΡΑΚΗ

Η Σαμοθράκη είναι γνωστή μέχρι σήμερα κύρια γιά τη Νίκη της πού κοιμεῖ τό Μουσεῖο τού Λουδοβίκου καί τό Ιερό τών Μεγάλων Θεών, πού στήν άρχαιότητα ἀπόχτησε μεγάλη φήμη ώς πανελλήνιο θρησκευτικό κέντρο· τά Μυστήρια τών Μεγάλων Θεών ἀποτέλεσαν πλά στά Μυστήρια τῆς Ἐλευσίνας, τά κυριότερα δείγματα μιᾶς ιδιαιτερης μορφῆς θρησκευτικῆς ἐμπειρίας. Τό νησί, ἀπέναντι στό Δέλτα τού "Ἐθρου", βρίσκεται πάνω στό θαλασσινό δρόμο πού ἔνωνται τή Θράκη μέ τό Αιγαίο. Είναι τό ψηλότερο ἄναμεσα στά νησιά του μέ 1600 περίπου μέτρα ὑψος· σ' αὐτή τήν κορυφή φαντάζεται ὁ "Ομρός (N 10-19) καθισμένο τόν Ποσειδώνα νά παρακολουθεῖ τίς μάχες τοῦ Τρωικοῦ Πολέμου, και πραγματικά ἀπό δῶ μπορεῖ νά δεῖ κανένας, σε μέρες μέ καλή ὀρατότητα, δό το δρόμο Αιγαίο.

Τό κύριο στοιχεῖο τής μορφολογίας τής Σαμοθράκης ἐντοπίζεται στίς ἀπότομες κλίσεις τών πρανών πού περιβάλλουν, χωρίς διακοπή, τόν κεντρικό όρεινό ὅγκο καί κάνουν πολύ εύδιάκριτο τό διαχωρισμό τής ψηλῆς αύτής περιοχῆς ἀπ' αύτή τής ἀνθρώπινης ἐγκατάστασης καί δραστηριότητας. Ή τελευταία διοχετεύεται στήν περιφέρεια, σπου είναι χαρακτηριστική ἡ ἀπουσία ἀξιόλογων φυσικών λιμανιών, ἀλλά συγκεντρώνεται ούσιαστικά στό ΝΔ. τμήμα τοῦ νησιού. Ἐδώ βρίσκεται σχεδόν τό σύνολο τής ἀγροτικῆς γῆς, μέ τίς καλύτερες ἐκτάσεις γιά καλλιέργεια — 500 στρέμματα περίπου — δυτικά τοῦ σημερινού χωριού 'Αλώνια, τοῦ σημαντικότερου κέντρου ἀγροτικῆς παραγωγῆς τοῦ νησιοῦ (εἰκ. 1).

Δημήτρης Μάτσας

Ἐπιμελητής Ἀρχαιοτήτων

Η Προϊστορία

Πάνω στή ΝΔ. παραλία, στίς δυτικές έκβολες τού ρέματος Πολυπούδη, θρισκεται ό τειχισμένος προϊστορικός οικισμός του νησιού: οι ἐπιγύρεις του σχηματίζουν τό ύψωμα πού σήμερα λέγεται Μικρό Βουνί και έχει τό χαρακτηριστικό σχήμα της Τούμπας. Ή κορυφή του βρίσκεται 12.80 μ. πάνω από τη θάλασσα. Πιθανότατα ήταν χτισμένος πάνω σ' ένα ακρωτήριο με δύο μικρούς όρμους ανατολικά και δυτικά (εἰκ. 2).

Μέ διάρκεια ζώης γύρω στίς δύο χιλιετίες, άπο την Τελική Νεολιθική τού Αιγαίου χώρου μέχρι τά όψιμα χρόνια της Μέσης Χαλκοκρατίας, ό οικισμός έχει ἐκταση 10 περίπου στρέμματα πού ἀντιπροσώπευε έναν πληθυσμό της τάξης των 400-600 άτομων, και άποτελεται τυπικό παράδειγμα πρωτοαστικής «πόλης» στό Αιγαίο. Ή δημιουργία αύτού τού κέντρου πρέπει νά σχετίζεται με τήν εισαγωγή της μεσογειακής πολυκαλλιέργειας (ελιά - σταφύλι) στα τυπικά νεολιθικά προϊόντα (δοπτρία - δημητριακά) στή ΝΔ. παραλιακή ζώη τού νησιού πού άποτελούσε τήν περιοχή της οικονομικής δραστηριότητας τού οικισμού. Ή μοναδικότητα τής σημερινής Σαμοθράκης στό Αιγαίο χαρακτηρίζεται από τήν δημοιογένεια πού παρουσιάζει ή καλλιέργεια τών δημητριακών και τής ελιάς σ' αύτό τό ΝΔ. τημῆμα της, και οφείλεται σέ τοπικούς κλιματικούς παράγοντες. Ή θαμνώδης θάλασση πού καλύπτει σήμερα γύρω στά 4/5 τού νησιού ενούσει τήν άναπτυξή κτηνοτροφίας μικρών ζώων. Το σαμοθρακιτικό κατοικί είναι γνωστό από τήν άρχαια φιλολογική μαρτυρία, ή σημασία του στή διατροφή τών προϊστορικών κατοικών άποδείχνεται με τήν πρόσδο τής άνασκασής πού ο μεγάλος άριθμός τών σφυρούλων θεωρείται τήν άσκηση κάποιας μορφής έριοργιας (εἰκ. 3). Παρά τή σημαντική ἐκταση τών δαικών έκτασέων (59.000 στρέμματα), μόνο 20.000 στρέμματα είναι σήμερα δάσος «Σάμου ύπλεσσος Θρησκίν». τού Όμηρου (Ν 12-13), πού θά παρείχε ἄφθονη ξυλεία για ναυπήγηση πλοιών. Ο προϊστορικός οικισμός πρέπει νά είχε σχέσεις και έμπορικές έπαφές μέ τά παραλία της Θράκης και τής Τραϊαδάς, τα νησιά πού βόρειο Αιγαίου και ίσως ακόμα της Κυκλαδες και τή Κρήτη. Ή παράδοση πως δ' Δάρδανος, ιδρυτής του Τρωικού Βασιλείου, είχε έρθει από τη Σαμοθράκη, ίσως είναι άπτηχητο τού ρόλου πού έπαιξε τό νησιά ώς ένδιαμεσο

2. Μικρό Βουνί. Η Τούμπα του προϊστορικού οικισμού.

στίς μετακινήσεις λαών σ' αύτή τήν περιοχή τής ΝΔ. Εύρωπης.

Πότε άκριβώς έγκαταλείπεται ό οικισμός δέν είναι ακόμη γνωστό μέ βεβαιότητα. Οπωδήποτε θά πρέπει νά υπάρχουν στή Σαμοθράκη κάποιος ή κάποιοι οικισμοί της Υστερικής Χαλκοκρατίας και τής Πρώμης έποχης τού Σιδήρου. Έποχης κατά τίς όποιες πρέπει νά ένινε διάσπαση τού πρωταστικού κέντρου σέ μικρότερες θεσίες και άπομάκρυνση από τά παράλια. Μιά τέτοια θέση έντοπιστηκε κοντά στους Καριώτες ανατολικά της Παλιάπολης και μά αλλή στόν Προφήτη Ηλία, στό νότιο τημῆμα τού νησιού, ένω στήν έποχη του Σιδήρου πρέπει νά άνηκουν τά τριά Μεγαλιθικά ταφικά μνημεία και τό τείχος πού άναφερέι ο καθηγητής Ανδρώτης στή θέση «Γιαλόδαμντρα» στό ΒΔ. τημῆμα τής Σαμοθράκης. Τό τελευταίο στρώμα του Προελληνικού πληθυσμού φαίνεται πως δήταν Θρακικό. Ή γλώσσα τους χρησιμοποιήθηκε ώς τελετουργική γλώσσα στή λατρεία τών Μεγάλων Θεών μέχρι τον 1ο αι. π.Χ.

Η ιστορία

Γύρω στό 700 π.Χ. τό νησιού αποκίστηκε από τά Αιολεῖς πού ήρθαν από τή ΒΔ. Ανατολία ή τή Λεσβο και έγκαταστάθηκαν σ' έναν από τούς όρμους τής ΒΔ. άκτης του, δίπλα σ' ένα προελληνικό ιερό μυστηριακής λατρείας. Στό σημείο αύτό σ' Απγάρηη, μά από τίς ΒΔ. δρενείς ἀντηρίδες τού Φεγγαρίου, σχηματίζει μιά μετερή ραχοκοκαλιά πού μέ άποκρυμμένος δράχους και άποτεμές πλαγιές κατεβαίνει μέχρι τή θάλασσα απότελώντας τό ανατολικό δριο τού οικισμού και τού μικρού όρμου

πού χρησίμευε γιά λιμάνι. Έδω έχτισαν τήν πόλη τής Σαμοθράκης, πού άποτελεσε, στά άρχαικά χρόνια, άξιόλογη πόλη - κράτος μέ αστημένια νομίσματα και μικρό πολεμικό στόλο (εἰκ. 4). Στήν άρχη τού άνω αι. ένα έντυπωσιακό τείχος περιέβαλλε τήν πόλη και έφτανε μέχρι το πού ψηλό και άποκρυμμένο μέρος τού οικισμού, όπου βρισκόταν ή ακρόπολη.

Στά άρχαικα κιόλας χρόνια χτίστηκαν, στήν απέναντι Θρακική παραλία, μά σειρά από όχυρα, τά «Σαμοθράκη τείχεα» τού Ηροδότου, άναμεσο στόν ποταμό «Έβρο» στή ανατολικά και τό όρος Ιαμαρο στά δυτικά, πού άποτελούν τήν Περιά τής Σαμοθράκης. Ένα μεγάλο τμήμα της θά αποτελεσε στά «Ελληνιστικά και Ρωμαϊκά χρόνια «Τέμενος» ή «Ιερά Χώρα» τών Μεγάλων Θεών τού νησιού.

Τόν 5ο αι. π.Χ. η Σαμοθράκη γίνεται μέλος τής πρώτης Αθηναϊκής συμμαχίας και χάνει ένα μεγάλο μέρος από τήν παλιά τής δύναμη και σημασία.

Τά Ελληνιστικά και Ρωμαϊκά χρόνια σημαδεύονται από τή μεγάλη άντηπη τού ιερού και τής λατρείας τών Μεγάλων Θεών πού πάρει διεθνή χαρακτήρα. Στή Σαμοθράκη πού ακμάζει οικονομικό έρχονται θεωροί και μύστες από έναν μεγάλο άριθμό πλεόνων τής Ασίας, τής Θράκης και τής Μακεδονίας. Ή νομιματοκοπία τού νησιού πού είχε διακοπει τά κλασικά χρόνια συνεχίζεται στους «Ελληνιστικούς χρόνους μέχρι τόν 1ο αι. π.Χ. Τό τείχος, πού έχει μήκος 2.350 μ. και περικλείει έκταση 200 στρεμμάτων, ισπουκαύεται και σέ μερικά σημεία τής ιτίζεται καινούργιο. Τό κράτος οργανώνται απότατος άρχοντας τής πολιτείας και έπωνυ-

3. Το κατική απότελεσμα διαχρονικά το κυριό μέσο μιας στρατηγικής προσαρμογής του ανθρώπου στο νησί.

μός της είναι ό βασιλεύς. Έκτός απ' αύτον στά ψηφισμάτα αναφέρονται Βουλή, Έκκλησια και Δῆμος που άσκουσαν την πολιτική και νομοθετική εξουσία. Μεγάλη δύναμη συγκεντρώνει τό Ίεροπετο και είναι φυσικό άφον στό Ίερο συγκεντρώνεται μεγάλος πλούτος (εικ. 5).

Η δημοτικότητα τού Ίερού των Μεγάλων Θεών συνεχίζεται άμειωτη ώς τόν τον 30 αι. μ.Χ., έποχη πού άρχιζει μια σταθερή παρακμή. Ήστρος έχουμε ένδειξεις πολύ πυκνών έγκαταστάσεων πληθυσμού στα πρώμα Βυζαντινά χρόνια. Από τόν 80 αι. και μετά ή παρακμή είναι πιο έντονη. Τό λιμάνι της άρχαιας πόλης άχρηστεύεται, ή αράιη κατοικητή της οώμας συνεχίζεται ώς τόν 150 αι. Όμως η ανασφάλεια που είχε άρχισε νά βασιλεύει στό Αιγαίο έκανε άναγκαια τή συγκέντρωση του πληθυσμού σ' ένα κέντρο άπομακρυμένο, όσο γινόταν, άπό την άκτη. Ετσι ο πληθυσμός συγκεντρώνεται όλος στή Χώρα, μεταξύ της άρχες τού αιώνα μας, όταν άρχισε ή σταδιακή άποκεντρωση της κατοικησης.

Γύρω στό 1430 ή Σαμοθράκη περιερχεται στή κυαριαρχία τού Γενουώτη ήγειμόνα της Αίνου Παλαμήδη Gatilius πού έχτισε τό κάστρο της Χώρας και δύο Πύργους, έναν στή χώρο της άρχαιας πόλης και έναν στήν άκτη του Φονιά, για νά προστετέψει τά Β. και ΒΑ. παραλία (εικ. 6-7).

Μετά τήν άλωση της Κωνσταντινούπολης στά πληθυσμός του νησιού χρησιμοποιήθηκε για τόν εποικισμό τής πόλης. Σ' ένα χρονικό τού 1470 ή Σαμοθράκη άναφέρεται ότι έχει 200 μόνο κατοίκους. Την έλλειψη ιστορικών κειμένων για τήν περίοδο που άκολουθησε άναπληρώνει, μερικά, ή ταξιδιωτική φιλολογία. Οι περιηγη-

4. Μουσείο Σαμοθράκη. Ασημενια νομίσματα του βου αι. π.Χ. Εικονίζουν το κεφαλή τής προστατίδας τής πόλης - κράτους θεάς Άθηνάς, μάσ φιγία, ένα κεφαλή λιονταριού.

τές πού οι πληροφορίες τους δέν είναι πάντα άξιόπιστες, κάνουν λόγο για τά προϊόντα τού νησιού, τίς άσχολιες τών κατοίκων, για τίς συνήθειες τους:

... παράγει αόφθονο μέλι και έκτρεφει πολλές κατοίκες και τράγους από όπου οι κάτοικοι πτάχουν σχοινιά και δερματα... από τά δέρα δηνάρουν ξυλεία για καρδία που την έχανγουν παράγουν έπιστης τα 15.000 κάδους σταριού καλής ποιοτητας. Βγάσουν έπιστης και τυρι... Τα σπιτά είναι χτισμένα μέ υλινού κελετό και πέτρες και έχουν έπιπεδες στέγες... Κοντά στά Λουτρά εύδοκιμουν κάστανα, καρύδια, κεράσια, αχλάδια, μήλα, ροδάκινα, σύκα και σταφύλια... Ένα μεγάλο μέρος των άνδρων περνάει τό καλοκαιρι με τά κοπάδια στά διάφορα βουκολιστόπα... «Οι κάτοικοι έχουν έπιστης και έκ της άνθρωκεια... Τό 1866 κατεκάπων 15.000 ελαιόδενδρα, έξ απροσεξίς των καινού των καμίνων άνθρωκων»... Τό έμποριο είναι άνυπρότατο...

Πρός τό τέλος τού 18ου αι. και τίς άρχες τού 19ου ή Σαμοθράκη γνωρίζει μεγάλη άνθηση που χαρακτηρίζεται αόπο οικονομική άνδον και αύξηση πληθυσμού. Τό 1821 τό νησί καταστρέφεται αόλκωτρικά από τούς Τούρκους και άδειάζει για δεύτερη φορά από τούς κατοίκους του, ένων οι λιγοί που μένουν υποφέρουν από τούς πειρατές. Η άρχη τού εικοσιούτοι αιώνα διακρίνεται από τήν πρώτη διασπορά της συγκέντρωσηνς κατοικησης: άρχικα πάινειν χαρακτήρα έποχικο και σιγή-αιγάλι γίνεται μόνιμη: συνοδεύεται από μια καινούργια κατανομή οικονομικών δραστηριοτήτων που μέχρι τώρα συγκέντρωνταν σ' ένα μοναδικό πολυλειτουργικό κέντρο. Μέχρι τό 1950 την πηγή παρουσιάζει άρκετά εύωρωση δημογραφία. Από τήν έποχη ήδης που αυτή άρχιζε ή έξοδος τών Σαμοθρα-

κιτών στό έξωτερικό που διακρίνεται αό άγροτική, μέ κύριο πόλο έλερης τήν έπαρχια τής Άλεξανδρούπολης, και βιομηχανική με, αποκλειστική σχέδουν, κατεύθυνση τή Δ. Γερμανία (εικ. 8-θ - 9).

Μέχρι πρόσφατα ή Σαμοθράκη άποτελούσε ένα κλειστό νησιώτικο περιβάλλον με δύσκαμπτες κοινωνικές δομές και μια οικονομία που βασιζόταν στή κτηνοτροφία, τή δασική έκμεταλλευση και τήν καλλιέργεια μερικών βασικών προϊόντων. Μέσα στή νησιώτική της κοινωνία ήταν πολύ αισθητή ή παρουσία ένος υπόλογησιμού αγροτικού προλεταριάτου, τό οποίο μαζί με τόν οποδημοσιό τών μεγάλων ίδιοκτηών πού συγκέντρωση τής γής στά χέρια μηδροτικών επαγγελμάτων. ήταν ή κύρια αιτία της μετανάστευσης και τής σταδιακής έγκαταλείψης τής γής.

Η θρησκεία τών Μεγάλων Θεών και τά Μυστήρια της Σαμοθράκης

Κύρια μορφή και άδεινας γύρω από τόν όπιο συγκεντρώνονταν πολλές θεότητες, ήταν μια «Μεγάλη Μητέρα», πού ονομάζοταν Αέγειρος και ταυτίστηκε, άπό τούς Έλληνες απόλοικους, με τή Δήμητρα, συγγενική τής Μεγάλης Μητέρας της Ανατολιας, τής Φρυγικής Κυβέλης και τής Τρωκής Μητέρας τού όρους Ίδη. Πιθανότατα από αύτην αποσπάτηκαν η Έκατη Ζηρυνθία και Αφροδίτη Ζηρυνθία, έπισης θεότητες τής φύσης, ένων προσοκλημένων σ' αύτην ήταν ένας Ιθυφαλλικός θεός της γονιμότητας που λεγόταν Καδμίος και ταυτίστηκε με τόν Ερμη. Καθειρόι δύο

συνοδοί διάμονες πού οι Ἑλληνες ταύτισαν μέ τού Διόσκουρους, τοὺς προστάτες τῶν ναυτιλομένων. Απεικονίζονται ως γυμνοί θυφαλλικοί νέοι μέ ύψημένα τά χέρια στή στάση τῆς ἐπιφάνειας. Τέλος στοὺς Μεγάλους Θεοὺς ἀνήκουν ἀκόμη ἔνας θεός τοῦ Κάτω Κόσμου καὶ ἡ γυναῖκα του, ὁ Ἀειόκερας καὶ ἡ Ἀειόκερα, Ἀδης καὶ Περεσφόνη τά Ἐλληνικά τους ὄντα.

Ἡ γνωστὴ παράδοση τῆς ἀρπαγῆς τῆς θεᾶς τῆς γονιμότητας ἀπό τὸ θέό τοῦ Κάτω Κόσμου ποὺ μεταγενέστερα ταυτίστηκε μὲ τὴ μυθικὴ ιστορία τοῦ γάμου τοῦ Κάδμου καὶ τῆς Ἀρμονίας, ἀποτελούσε μέρος ἐνὸς δράματος στὶς γιορτές τῆς Σαμοθράκης. Οἱ τελευταῖες, ὅπως οἱ, δημόσιες τελετές τῶν ἀλλών Ἑλληνικῶν Ἱερῶν, περιλάμβαναν θυσίες λάμων, σπινδές, προσευχές, ἀφερέματα, ἐνώ τὸ 200 π.Χ. πιθανότατα εἰσήχθηκε καὶ διονυσιακὸς ἀγώνας.

Ἐντελώς ἔχωριστη ἀπό τὶς ἑταῖες γιορτές ἦταν ἡ μόνη στὰ Μυστήρια τῶν Μεγάλων Θεῶν ποὺ γίνονταν ὥποδηπότε ἐποχὴ γιά τὰ ἀτόμα ἢ τίς ὅμαδες πού παρουσιάζονταν στοὺς θεοὺς. Ἡ μόνη περιλάμβανε δύο βαθμούς, τὴν καθαυτὸ μόνηται καὶ τὴν ἐποπτεία τηλευταῖα μποροῦσε νά ἀποκτήσῃ ἀμέσως μετά τῆ μητρη, ἀλλά αὐτό γινόταν μάλλον σέ ἔξαιρετικές περιπτώσεις. Καὶ οἱ δύο βαθμοὶ τῆς μόνης δὲν είχαν κοινωνικές καὶ οικονομικές υποχρεώσεις ἀλλὰ συνδέονταν μὲ θήκης ἀπαίτησεις. Οἱ μύστες ἐτρεφαν τὴν ἐλπίδα τῆς Καλῆς Τύχης, ἦταν ἀνθρωποι ἡθικά καλύτεροι. «Εὔσεβες».

Οἱ τελετές τῆς μητρης γίνονταν τῇ νυχτὶ μέ τὸ φῶς τῶν πυρσῶν καὶ λυχναριῶν. Οἱ ανασκαφές ἐφεραν στὸ φῶς πολλά πτήλια λυχνάρια, μερικά ἀπό τὰ οποία ἔχουν χαραγμένο τὸ ἀρχικό μαγικό γράμμα τῶν Μεγάλων Θεῶν. Ἀπό τὶς ανασκαφές ἐπίστησε μαθαίνουμε γιά συμπόσια μέσα στὸ Ἱερὸ πού προηγούνταν ἡ ἀκολουθύσαν τῇ μόνη καὶ συνοδεύονταν ἀπό μεγάλη κατανάλωση κρασιοῦ. Ὁ κάνθαρος ἀποτελεῖ τὸ κυριότερο σχῆμα ἀγέιου τῶν συμποσίων καὶ σέ ἀρκετές περιπτώσεις φέρουν ἔνχάρακτο τὸ μαγικό ἀρχικό γράμμα τῶν Θεῶν.

Οἱ πληροφορίες τῶν γραπτῶν πηγῶν καὶ τῶν ανασκαφῶν γιά τοὺς Μεγάλους Θεούς τῆς Σαμοθράκης, τὶς τελετουργίες καὶ τὰ μυστήρια τους δὲν φωτίζουν ὅμως τὸ ουσιαστικό περιεχόμενο τοῦ μύθου, τῆς πίστης καὶ τῆς διδασκαλίας πού θά μείνει γιά πάντα ἀγνωστο.

5. Παλαιοπόλη. Τμήμα του τείχους της αρχαϊκας πολης.

6. Το καστρό της χώρας.

Τό Ιερό τῶν Μεγάλων Θεῶν

Μέ εἴκαση γύρω στά 50 στρέμματα, ὁ Ἱερὸς Χώρος πού βρίσκεται δυτικά τῆς ἀρχαϊκας πόλης ὥριζεται ἀπό δύο ρέματα καὶ διαισχίζεται από ἕνα τρίτο: ὅλα μαζὶ τριφοδοτούν ἔνα μεγαλύτερο πού χύνεται στὴ θάλασσα λίγο δυτικότερο ἀπό τὸ δυτικό σκέλος τοῦ τείχους τῆς πόλης.

«Οταν ἐφτασαν οἱ Ἑλληνες στὴ Σαμοθράκη, γυρω στα μέσα τοῦ 7ου αι. π.Χ., ἡ περιοχὴ πού ἀργότερα κατέ-

λαβε τό Τέμενος χρησιμοποιήθηκε γιά θυσίες καὶ δεῖπνα. Στη διάρκεια οώμας τού δου αι., ὁ χώρος τῆς λατρείας ἐπεκτάθηκε περιλαμβάνοντας χώρους για θυσίες όχι μόνο στη θέση τοῦ Τεμένους ἀλλα καὶ στὸ νοιτιότατο ἄκρο τοῦ μετέπειτα Ἱεροῦ, στὴ θέση τῆς αὐλῆς τοῦ Βαμου. Γύρω στά 540 π.Χ. χτίστηκε ἡ αἰθουσα τῶν Ἀναθημάτων (ένα ὄρθογώνιο διαστάσεων 22.60x10.70μ.) γιά τὴν προστασία καὶ τὴν ἐκθεσή των ἀναθημάτων στὸν Ἱερό Χώρο. Στὸ ίδιο

8 α.β. Η χώρα το 1880 (Conze et al. 1880, Tat. LXXIV) και σημερα.

7. Ο Πύργος του Φοινίκα.

οίκοδομικό πρόγραμμα έντασσεται πιθανώτα και ένα πρώιμο όψιδωτό Ιερό, κάτω από το μαρμάρινο κτίριο που χτίστηκε ἀργότερα.
Τόν 5ο αι. ἀνανέωθηκε τό Ιερό και αποκτά δάπεδο ὁ Ιερός Βράχος στό δύοριο τμήμα τού Ιερού Χώρου. Στόν ἀνατολικό λόφο κατασκευάζεται ο κυκλικό λιθόστρωτο δάπεδο με διάμετρο 9 μ. Πέντε κυκλικές θαθμίδες πρέπει νά φιλοξενούσαν όρθιους θεατές που ἔβλεπαν ἡ μετείχαν στά δρώμενα γύρω από ἓνα

μαρμάρινο θωμό στό κέντρο.
Στό πρώτο μισό τού 4ου αι. π.Χ. χτίστηκε ἀκόμα τό κτίριο τού Ὁρθοστάτη, στή θέση πού ἀργότερα κατέλαβε ἡ θόλος τῆς Ἀραιόνης, πού χρησίμευε γιά τη μόηση, μιά τελετή ἡ οποία ἀκόμα είναι ἀγνωστο πού γινόταν στοὺς ἀρχαίους και πρώιμους κλασικούς χρόνους.
Γύρω στό 340 π.Χ. χτίστηκε, στήν καρδιά τού Ιερού, ἔνας ὄρθογωνιός περιβόλος πού είναι γνωστός ὡς Τέμενος, πιθανό ἀνάθημα τού Φιλίππου

Β' τῆς Μακεδονίας. Ἐνα πρόπυλο από Θασίτικο μάρμαρο πού ἔβλεπε ΒΑ. αποτελούσε τήν είσοδο. Μέ πλάτος γύρω στά 12.50μ. και υψος σε δύο 7. ἡ ιωνική κιονοστοιχία τῆς πρόσοψης σχηματίζε ἑνα κεντρικό τμήμα με τρία ανοιγμάτα μπροστά ἀπό τρεις πύλες πού ὅδηγουσαν στό ἐσωτερικό τού περιβόλου και πλαισιωνόταν ἀπό δύο πτέρυγες πού προεξήιαν. Τό μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωφόρου ἦταν κοινημένο με χορό κοριτσιών στήν πρωιώτερη χρήση τού ὄρχαιστικού ρυθμού στήν Ελληνική Πλαστική (εἰκ. 11). Ἡ πομπή ὑπανίσσεται τούς τελεομορικούς χορούς πού γίνονταν μέσα στόν περιβόλο και είχαν γιά ἐπίκεντρο τό μυθικό γάμο τού Κάδμου και τῆς Αρμονίας, ἔνα θρησκευτικό δράμα πού διδασκαλούσαν στή διάρκεια τού μεγάλου ἔπιστου πανγυριού. Ἡ ὄροφη του Προπύλου ἔφερε φατνώματα με ἔχωριαστα δουλεμένα καλύμματα διακοσμημένα με ανάγλυφα κεφαλία, πού ίσως ἀπεικόνιζαν τίς διάφορες θεότητες ἡ τούς πρωες πού λατρεύονταν στή Σαμοθράκη. Τό Πρόπυλο συνδέεται με τό φημισμένο Παριανό καλλιτέχνη Σκόπα, που μπορεί νά ἥταν τόσο ὁ ἀρχιτέκτονάς του δοσ και ἔκεινος πού ἔκανε στά προσχέδια τού γιλπυτού διακόσμου (εἰκ. 12).

Στό ἐσωτερικό τού Τεμένους πού είχε μαρμάρινο δάπεδο ὑπήρχε ἑσχάρα γιά θυσίες και θόρυβος γιά υγρες προσφορές.

Κοντά βρισκόταν ἔνας δραχωδῆς Βωμός, τό κύριο μέρος τού ὅπου αποτελείται ἀπό ἔναν μεγάλο ὁδρό κυβόλιθο. Χρονολογείται στό τρίτο τέταρτο τού 4ου αι. και πιθανότατα ἦταν ἀφειρωμένος στή Μεγάλη Θεά Κυβέλη-Ἄθερο, στή μαρφή τῆς Αρφοδίτης Σηρουνθίας.

Στή δεκαετία τού 340 π.Χ. φιερώνεται ἀπό τόν Ἀρριδαίο ή Αὐλή τού Βωμού, ἔνας ὄρθρωνάς ανοιχτός περιβόλος νότιος τῆς Αἴθουσας τῶν Ἀναθημάτων, με πρόσωψη στή δυτική πλευρά, ὅπου ὑπήρχε μαρμάρινη δωρική κιονοστοιχία. Στό ἀνατολικό τῆς τμήμα θρισκόταν μνημειακός μαρμάρινος θωμός πού διαδέχτηκε ἔναν ἀρχαιό χώρο θυσιῶν στήν κορυφή ἐνός μεγάλου πορφυρίτη. Μερικοί μεταγενέστεροι τούχοι μπροστά ἀπό τήν πρόσωψη στήριζαν ἀπό τό 200 π.Χ. και μετά μία ξύλινη ἔξηδρα ἔξω ἀπό τό κτίριο, ἡ πρόσωψη τού ὅπουοι χρησιμοποιήθηκε ὡς σκηνικό γιά τίς θεατρικές παραστάσεις.

Λιγό ἀργότερα, γύρω στό 325 π.Χ.

τό ιερό άνανεωθήκε ξανά και άρχισε νά όποκτά την τελική του μορφή. Έδω γινόταν ή μύηση στόν άνωτέρο θαμβό τών Μυστηρίων, την Ἐποπτεία, και μόνο τέλεια μυημένοι μπορούσαν νά μπούν σ' αύτό. Τό κτίριο ολοκληρώθηκε 175 χρόνια μετά. ήταν έγινε ή δωρική πρόσταση με τά έναστια γλυπτά και τά άκρωτηρια τῆς οροφῆς που ήταν πλέγμα άκανθου στά κεντρικά και Νίκη στά άκριανά (εικ. 13 α-β).

Ο μακρότερος σηκός με διαστάσεις περίπου 40x13m. έχει προσαντολισμό σχεδόν από Β. προς Ν. Στό χώρο μπροστά από την πρόσοψη υπήρχε θωμός από τά άρχαια άκομα χρόνια, ένα στήν άνατολική πλευρά του κτιρίου δρίσκεται μιά μεγάλη τετράγωνη πλίνθισσα με κάθετη κοιλότητα που ίσως ήταν ύποδοχή ενός τεράστιου πυρώσου που φώτιζε τήν εισαγωγική άκραση και έξοδολόγηση πριν τήν έποπτεια. Κατά μήκος τῶν πλευρικῶν τοίχων, μέσα στό σηκό, ύπηρχαν μαρμάρινοι πάγκοι, όπου κάθονταν παλιότεροι έπόπτες και παρακολουθούσαν τήν τελετή. Στή διάρκεια τής έποπτειας, μετά από καθαρτήριες και έξαγνιστικές τελετές κοντά στήν είσοδο, άκολουθουσε μιά θυσία σε μιά ιερή έστια, στό κέντρο περίπου τού σηκού. Στή συνέχεια ή έποπτης φώνεται πώς παρακολουθούσε μιά άποκάλυψη στό πίσω μέρος τού σηκού, που ήταν διαμορφωμένο σέ έγγεγραμμένη άψιδα, ένων ή ιεροφάντης έκανε μιά λειτουργία πάνω σε ειδική πέτρα, παρουσιάσε τά σύμβολα και κατά διαστήματα έκτελούσε άρστες τελετουργίες και προσφορές σπονδῶν στον Θεούν τού Κάτω Κόσμου.

Πάνω από τό ιερό, στόν άνατολικό λόφο, ο Φιλίππος Γ' Αρριδαίος και ο Άλεξανδρος ο Δ' αφιερώσαν ένα άκομα μαρμάρινο δωρικό κτίριο. Χτισμένο άναμεσα στό 323 και 317 π.Χ. κυριαρχούσε στήν περιοχή τῆς παλιότερης λιθόστρωτης κυκλικῆς κατασκευῆς και κατά πάσα πιθανότητα πήρε έκτος από τή θέση, και τή χρήση ένδος κτιρίου τού τέλους τού ήταν ή τών άρχων τού 4ου αι. π.Χ. με πιλούσια έπιχρίσματα.

Βόρεια, στή δυτική πλαγιά τού ίδιου λόφου, στό δεύτερο μισό τού τέταρτου αιώνα, χτιστήκε ένα μικρό άλλα άξιόλογα κυκλικό δωρικό κτίριο, η Δωρική Θόλος, που άποτελούσε πιθανότατα κενοτάφιο.

Την περίοδο άναμεσα στό 288 και 281 π.Χ. ή βασιλίσσα Αραιόνη, ήταν ήταν άκομα γυναικά τού βασιλιά Λυσιμάχου, αφιέρωσε τή Θόλο πού εί-

9. Παλιός νερόμυλος. Τα νερά που κυλούν ορμητικά από τον κεντρικό ορεινό ούρο αποτελούσαν κινητήρια δύναμη για τους νερόμυλους αλλά και τα λιοτριβία του νησιού.

10. Τό Ιερό τῶν Μεγάλων Θεῶν από αέρα. 1-3 Υατεροελληνιστικό κτίριο. 4 Ατέλεκτο πρώιμο έλληνιστικό κτίριο. 5 Βυζαντινό όχυρο. 6 Άφερέωμα Μιλεσίου. 7 Διμεράτια συμποσίου. 8, 10 Αταυτόστα δωμάτια. 9 Αρχαιοτηκή κούρη. 11 Στοά. 12 Κτίριο τῆς Νίκης. 13 Θέατρο. 14 Αυλή τού Βαυμού. 15 Ιερό. 16 Αίθουσα τῶν ανθεμπτών. 17 Τέμενος. 18 Βραχύδεδη Βαυμός. 19 Ιερός Βράχος. 20. Θόλος τῆς Αραιόνης. 21 Κτίριο τού Ορθοστάτη. 22 Ιερή Οίκιο. 23 Ανάκτορο. 24 Ανάδημα Κάλιπτος. Γ και Άλεξανδρου Δ. 25 Θεατρικός χώρος. 26 Πρωτοπόλεμοιο Β. 27 Νότια Νεκροπόλη. 28 Δωρική Θόλος. (Φωτογραφία Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών).

11. Μουσείο Σαμοθράκης. Κομμάτι της μαρμαρινής αναγλυφής ζωφόρου του προπύλου του Τεμένους κοριτσιά που χορεύουν (γύρω στο 340 π.Χ.).

ναι γνωστή μέ το όνομά της (εἰκ. 14). Μέ την κατασκευή τῆς Θόλου πού ἀποτελεῖ τό μεγαλύτερο γνωστό κλειστό κυκλικό οικοδόμημα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ χρησίμευε γιά θυσίες καὶ ἔπισημες συγκεντρώσεις στή διάρκεια τοῦ ἑτήσιου καλοκαιρινοῦ πανηγυρίου, μετατοπίζονται οἱ λειτουργίες τοῦ Κτιού τοῦ Ὀρθοστάτη βρειλέτερα, στή θέση τοῦ μεταγενέστερου Ἀνακτόρου, τοῦ οἵου ποιού κατασκευάζεται τώρα ὁ ἀμεσος πρόδρομος. Ἡ ἀνδυδομή ἦταν χτισμένη μὲθ Θασίτικο μάρμαρο. Πάνω ἀπό τό ἐπίπεδο τῆς εύθυντηριας, τρία σκαλοπάτια, μιὰ ἀνθεμωτὴ βάση καὶ ὁ ὄρθροστάτης στηρίζουν τό μαρμάρινο τοίχο πού φέρει τὸ υψός των 7.42μ. Ἀκολουθούνες διακοσμητική στοά μὲ περοσούς ύψους 2.83μ. πού ἐσωτερικά γίνονται κορινθιακοί ἡμίκιονες με στενότερα θωράκια διακοσμημένα μὲ ἐναλλασσόμενα ζευγάρια ἀπό φιάλες καὶ βούκρανα. Τά μεσοδιαστήμα-

τα πάνω ἀπό τά θωράκια καλύπτονταν ἀπό μαρμάρινα παραπετάσματα. Ὁ θριγκός ἐξωτερικά είναι δωρικός καὶ ἐσωτερικά ἴωνικός. Ἀρχικά ἡ ὄροφη πού είχε πεταλόσχημα κεραμίδια ἦταν κωνική. Μετά ἀπό ἓναν οεισμό δώματος στά πρώμα αὐτοκρατορικά χρόνια ἔγινε ὀκταγωνική πυραμίδα πού κατάληγε σέ μαρμάρινη, κοιλή ἐσωτερικά, ἐπίστεψη διακοσμημένη μὲ ἀνάγλυφα φύλλα δάφνης. Ἡ εἰσόδος τοῦ κτιρίου πού είχε συνολικό ύψος 12.65μ. βρισκόταν στή Ν. πλευρά του. Στό δεύτερο μισό τῆς ίδιας δεκαετίας, ἀνάμεσα στο 285 καὶ 281 π.Χ., ὁ Πτολεμαῖος Β' μὲ την κατασκευή ἐνός Προτύπου, πού μὲ μία διαγώνια τοποθετημένη καμαρωτὴ διοδος γεφύρων τήν κοιτή τοῦ ἀνατολικοῦ ρέματος τοῦ Ἱεροῦ Χώρου, ἔδωσε στην είσοδο του νέο καὶ μνημειακό χαρακτήρα. Τό ἀπότελούσαν δύο εὐρύχωρες στοές πού ἔθλεπαν ἀνατολικά καὶ δυτικά καὶ χωρίζονταν ἀπό

ἕναν διπλό τοίχο μὲ μία πύλη στό κέντρο. Στήν ἴωνική πρόσοψη τῆς ἀνατολικής πλευρᾶς τοῦ κτιρίου κατέληγε ὁ δρόμος ἀπό την πόλη ἐνώ ἡ κορινθιακή πρόσταση τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ὀδηγούσε στά κτίρια τοῦ ἀνατολικοῦ λόφου καὶ στόν πλακόστρωτο δρόμο πρός τό κέντρο τοῦ Ἱεροῦ.

Ο τρίτος αιώνας κυριαρχεῖται ἀπό την ἐλληνιστική ἀντίληψη τῆς σκηνικῆς ἀνάπτυξης στό χώρῳ πού προσπάθησε νά δέσει τήν ἀποστασιατική εἰκόνα πού παρουσιάζουν μεχρι τώρα τα διάφορα κτίρια καὶ νά ὀποκαταστήσει τήν ἐνότητα στόν Ἱερό Χώρο. Τό πιό πρώμα καὶ μεγάλο παράδειγμα είναι ἡ κατασκευή μιάς τεράστιας στοάς ποιού είναι τό μεγαλύτερο οικοδόμημα τοῦ Ἱεροῦ. Χτιστήκε στήν κορυφή τῆς δυτικής ράχης τό πρώτο μισό του 3ου αι. π.Χ. για να στεγάζει τούς προσκυνητές. Στήν πρόσοψη, πού βλέπει ἀνατολικά πάνω στά παλιότερα ἱερά, τούς

12. Μουσείο Σαμοθράκης. Αναγλυφο κάλυμμα φανωμάτος ἀπό τό Πρόπυλο τοῦ Τεμένους, πού ιανούνται Ηρακλή (γύρω στο 340 π.Χ.) δρέμηται κοντά σ' ἐναντίο ασθετοκαμίνο καὶ μοιάζει ἐντυπωσιακό με τή δουλειά του Σκόπο στήν Τεγέα, ιδιαιτέρα μέ νά πρόφερε ἀπό το ἀνατολικό δέπτη του ναού τῆς Άλεας Αθηνῶν.

13. Μερική αποψή του Ἱεροῦ των Μεγάλων Θεών. Οι κιονες της προσόψης ἀναστηλωθήκαν το 1956. Το οικοδόμημα χρησιμοποιήθηκε για τή μυητή στόν ἀνωτάτο βαθμό των μυστηριών, τήν επόπτειο.

περιβόλους και τούς βωμούς, ύπαρχη κιονοστοιχία με 35 δωρικούς κιονες, ένω μιά σειρά άπο 16 ιωνικούς κιονες ύποβασταςέ εύλινο επιστύλιο πάνω στο οποίο στηρίζονταν τά δοκάρια τής στέγης.

Βορειότερα, σ' ένα χαμηλότερο άνδηρο, βρίσκεται ένα μαρμάρινο κτήριο με τρία δωμάτια στο οποίο έμπαιναν όπα μια ιωνική πρόσταση. Αφέρωμα στον θύμιο 3ο αι. μιάς άγνωστης γυναικάς άπό τη Μίλητο, είχε πιθανότατα σχέση με τα συμπόσια στον ιερό Χώρο. Στό τέλος τού αιώνα κατασκευάστηκε ένα θέατρο άπεναντί από την Αύλη του Βωμού, και πάνω άπο το Κοιλό λίγο άργότερα, ένα ορθογώνιο κτήριο πού έθεσε πρός Β. και χωρίζονταν από έναν έγκαρπο τοίχο σέ δύο τμήματα. Στό πιο νότιο έστεκε η πλώρη τού πλαισίου με τη Νίκη.

Στά 'Ελληνιστικά χρόνια όπόκτησε ό 'Ιερός Χώρος τή βασική του μορφή πού διατήρησε μέχρι τό τέλος τής άρχαιότητας. Με μικρές έξαιρέσεις, ή οικοδομική δραστηριότητα στά άψημα 'Ελληνιστικά και Ρωμαϊκά χρόνια περιορίστηκε σέ έπισκευές και θελιτιωσεις τών παλιότερων οικοδομών. Στις τελευταίες πρέπει νά περιλάβουμε τήν κατασκευή τού 'Ανακτόρου τά πρώιμα Αύτοκρατορικά χρόνια, που ήταν τά τελευταία και πιο πλήρες άπο τή σειρά τών κτιρίων γιά τή μύηση. Οι τοίχοι είναι χτισμένοι από άσθετόλιθο σέ πολυγυνικό σχήμα στίς δύο διευθύνσεις. Τό κτίριο, με τρεις θύρες στή δυτική του πρόσοψη, έχει έσωτερικές διαστάσεις 27x11.58μ. Ή πρεστομασία γιά τή μύηση γινόταν στήν 'Ιερή Οίκια, ένα είδος 'Ιεροφυλακίου προσκολλημένου στό ανατολικό μισό πού νότιου τοιχού τού 'Ανακτόρου. Στή ΝΑ. γνώνια τού τελευταίου γινόταν άρχικά ένα είδος καθαρώμα και άργότερα ό μύησης ίσως έκανε σπονδή πάνω σέ μία ιερή πέτρα στόν πυθμένα ένός λάκκου, έναν παλιότερο μύστες παρακολουθούσαν τίς τελετουργίες. Μετά τή μύηση τόν δόηγυνσαν σ' ένα άδυτο, βόρεια άπο τή βορειότερη πόρτα της πρόσοψης, όπου γινόταν κάποια έπιδειξη ιερών συμβόλων.

Μετά τήν κατάργηση τής παγανιστικής λατρείας τόν θύμο 4ο αι. μ.Χ. τό 'Ιερό έγκαταλείπεται και άρχιζε ή σταδιακή την έρημωση. 'Ένας αιώνα άργότερα ήσαν καμίνι πού χτίζεται νότια τήθ Θόλου τής 'Αρσινόης, μεταβάλλει σε άσβεστη τά μάρμαρα τών γειτονικών μνημείων. 'Ένας σεισμός στά μέσα περίπου τού δου αιώνα

14. Μουσείο Σαμοθράκης. Τμήμα τού θριγκού τής Θολου τής 'Αρσινόης (288-281 π.Χ.). Ή θριγκός εξετάζεται στο μουσείο με πλούσιμους και μια υδρορροή σε σχήμα λεοντοκεφαλής.

15. Ανασκαφή στο Μικρό Βουνό.

16-18. Μουσείο Σαμοθράκης: εύρημα από τή Νότια Νεκρόπολη. Μελανόμορφη πελίκη τού ζωγράφου τού Εύκο αύτό άγγελο, προϊόν του άπικου Κεραμεικού, απεικονίζονται σκηνές πατητηρίου και δοκυής τού νέου κρασού με ασκουλαρίκια σε σχήμα λεοντοκεφαλής από τάφο τού 4ου αι. π.Χ. Χρυσό ασκουλαρίκι με παράσταση φτερωτού έρωτα διακρίνεται στο άγγελο καυσεών διαφόρων τύπων οι τάφοι περιλαμβάνουν ένταφιασμούς σέ μεγάλα πήλινα πιθάρια πλάκες.

κά είναι διωρικού ρυθμού και έπιστρέφεται από ένα
ένας άκροκέραμος.

συμπληρώνει τήν καταστροφή ένων ή
σύληση τών έρεπτων συνεχιστήκε
μέχρι τά νεότερα χρόνια.

Η έρευνα

Ο πρώτος που έσκαψε στη Σαμοθράκη ήταν ο γάλλος πρόξενος στην Αδριανούπολη M. Champoiseau. Οι άνασκαφές του στό Ίερο των Μεγάλων Θεών, τό 1863, άδηγησαν στην άνεύρεση της Νίκαις. Τρία χρόνια μετά, οι G. Deville και E. Coquart τοπογραφούν τά όρατά έρεπτα και κάνουν δοκιμαστικές άνασκαφές σέ αρκετά σημεία. Τό 1873 και 1875 δύο αυστριακές αποστολές, με τή διεύθυνση του A. Conze, έκαναν έκτεταμένες άνασκαφές που άδηγησαν στην άποκαλύψη του Προπούλου τού Πτολεμαίου Β', της Στοάς και ένως τμήματος του Ίερου, του Τεμένους

πο καυσό νεκρού γυρω στο 500-490 π.Χ. Στο τεφροδόχο
μυετοχή του Ήρακλή και του Διονύσου. Ύψος 0.39 μ. Δυο
ό τάφο του 3ου αι. π.Χ. Η Νότια Νεκρόπολη είναι το σημείο
να λογογονται από τα πρώιμα αρχαϊκά χρόνια ώς το 20 αι. μ.Χ.
αμοικεπεται ταφους και άλλους κτισμένους με ορθογωνίες

καί τής Θύλου της 'Αρσανόν. Οι δύο μεγάλοι τόμοι τής δημοσίευσης άποτέλεσαν, για τήν έποχή, μεγάλο έκδοτικό γεγονός. Τό 1891 έπιστρέφει ο Champoiseau και άνακαλύπτει τό Θέατρο, ένω από τό 1923 μέχρι τό 1927 οι A. Salac και F. Chapouthier έσκαψαν σέ δάφορα κτίρια τού 'Ιερού. Τό 1938 άποκαλύψτει τό 'Ανάκτορο από τό Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης, πού άρχιζει από τό έπόμενο χρόνο συστηματικές άνασκαφές και μελέτη τού 'Ιερού και τών δύο νεκροπόλεων, βορεία και νότια τού 'Ιερού (εικ. 16-18).

Από τό 1982 ή ΙΘ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων μέ αφετηρία την ουσική - στρωματογραφική άνασκαφή στο Μικρό Βουνί μελετά σε συστηματική τήν προϊστορία τού νησιού και έπετκενει το πεδίο τής έρευνας στη διαχρονική μελέτη τής νησιωτικής βιογεωγραφίας, πού προσφέρεται για τή σπουδή τής πολιτιστικής άλλαγής (εικ. 15). 'Η άρχαιοιογική έπισκοπή πού πραγματοποιείται στήν περιφερειακή ζωνή τής άνθρωπην κατοικήσης και δραστηριότητας στοχεύει στή διατύπωση ένως μοντέλου τών σχέσεων άναμεσα στο περιβάλλον, τίς στρατηγικής προσαρμογής και τή δημογραφία πού ή έμφαση βρίσκεται στής τροχιές τών ιδιαιτέρων αυτών μεταβλητών παρά σε μία σειρά από χρονικές ένοτητες.

Βιβλιογραφία

- ΑΝΔΡΙΩΤΟΥ, Ν.Π., 1930. «Προϊστορικοί Ταφοί εν Σαμοθράκῃ». Πρακτικά τών Συνεδρίων τής 'Ελληνικής Ανθρωπολογικής Εταιρείας του έτους, 1929. Αθήνα.
 BONFANTE, G., 1955. «A Note on the Samothracian Language», *Hesperia XXIV*, 2, 101-109.
 CONZE, A., A. HAUSER und G. NIEMAN, 1875. Archäologische Untersuchungen auf Samothrake, Vienna.
 CONZE, A., A. HAUSER, G. NIEMANN und O. BENNDORF, 1880. Neue Archäologische Untersuchungen auf Samothrake, Vienna.
 DUSENBERY, E.B., 1959. «A Samothracian Necropolis». *Archaeology* 12, 3, 163-170.
 DUSENBERY, E.B., 1964. «The South Necropolis of Samothrace», *Archaeology* 17, 3, 185-192.
 DUSENBERY, E.B., 1967. «Samothrace. The South Necropolis». *Archaeology* 20, 1, 116-122.
 DUSENBERY, E.B., 1978. «Two Attic Red-figure Kraters in Samothrace», *Hesperia* 47, 3, 211-243.
 HEMBERG, B., 1950. *Die Kulturen. Uppsala*.
 ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ, Δ., 1971. Σαμοθράκη και η Περια της. Αθήνα.

- LEHMANN, K. and P.W., Eds., 1958-1982. Samothrace. Excavations conducted by the Institute of Fine Arts, New York University (Bollingen Series LX). Vols. 1-5.
 LEHMANN, K., 1955. «Documents of the Samothracian Language», *Hesperia XXIV*, 2, 93-100.
 LEHMANN, K., 1983 Samothrace. A Guide to the Excavations and the Museum, Fifth edition, New York.
 LEHMANN, P.W., 1973. Skopas in Samothrace. Smith College, Northampton, Massachusetts.
 LEHMANN, P.W. & K., 1973. Samothracian Reflections, Aspects of the Revival of the Antiquity (Bollingen Series XCII), Princeton.
 ΜΑΤΣΑΣ, Δ., 1984. «Μικρό Βουνό Σαμοθράκη: Μια προϊστορική Κοινωνία σ ενα νησιωτικό συστήμα του ΒΑ. Αιγαίου». Ανθρωπολογία (με έκδοση).
 MOORE, M.B., 1975. «Attic Black figure from Samothrace», *Hesperia XIV*, 2, 234-250.
 ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Σ.Ν., 1982. Σαμοθράκη: Ιστορία τού νησιού που τα πρώτα χριστιανικό χρόνιο ώς το 1914. Αθήνα.
 RUBENSONH, O., 1892. Die Mysterienheiligtümer in Eleusis und Samothrake, Berlin.

Samothrace

D. Matsas

The Samothrace island, facing the delta of Euroos river, displays a central mountainous volume and a peripheral zone of human settlement and activity that is mainly accumulated on its SW part. There, the proto-urban settlement of the island is located, the result of introduction of the mediterranean multi-cultivation to the area. A composite society in Samothrace appears again after the colonization of the island by the Greeks and the foundation / institution of the city-state on the NW coast, next to a prehellenic sanctuary of mystic cult. The sanctuary and the cult of the Great Gods, as well as the entire island, reach their peak in the hellenistic and roman period. However, from the 3rd century AD on a decay is apparent and steadily leads by the 6th century to desolation. The random inhabitation of the town continues up to the 15th century, when the population of Chora in the interior of the island is completed. This characteristic social phenomenon, exhibiting a unique multifunctional center/settlement, will be preserved in Samothrace until the beginning of our century when the gradual decentralization begins.

The archaeological research on the island has started in the past century and has, until now, been focused mainly on the Sanctuary of the Great Gods. The excavation undertaken by the 19th Ephoria of Prehistoric and Classical Antiquities in Mikro Vouni, as well as the diachronic archaeological survey of Samothrace, open a new perspective: the study of human behavior in the framework of insular biogeography.